

Brussels Studies

La revue scientifique pour les recherches sur Bruxelles
/ Het wetenschappelijk tijdschrift voor onderzoek over
Brussel / The Journal of Research on Brussels
Collection générale | 2022

Roger Nols: een (on)aantastbare burgemeester?

Roger Nols : un bourgmestre (in)déboulonnable ?

Roger Nols: a mayor to be forgotten?

Serge Jaumain et Joost Vaesen

Traducteur : Annelies Verbiest (AV Translations)

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/brussels/6069>

DOI : 10.4000/brussels.6069

ISSN : 2031-0293

Cet article est une traduction de :

Roger Nols : un bourgmestre (in)déboulonnable ? - URL : <https://journals.openedition.org/brussels/6055> [fr]

Autre(s) traduction(s) de cet article :

Roger Nols: a mayor to be forgotten? - URL : <https://journals.openedition.org/brussels/6074> [en]

Éditeur

Université Saint-Louis Bruxelles

Référence électronique

Serge Jaumain en Joost Vaesen, «Roger Nols: een (on)aantastbare burgemeester?», *Brussels Studies* [Online], Algemene collectie, nr 168, Online op 01 mai 2022, geraadpleegd op 17 août 2023. URL: <http://journals.openedition.org/brussels/6069> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/brussels.6069>

Ce document a été généré automatiquement le 17 août 2023.

Creative Commons - Attribution 4.0 International - CC BY 4.0
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Roger Nols: een (on)aantastbare burgemeester?

Roger Nols : un bourgmestre (in)déboulonnable ?

Roger Nols: a mayor to be forgotten?

Serge Jaumain et Joost Vaesen

Traduction : Annelies Verbiest (AV Translations)

NOTE DE L'ÉDITEUR

Om de figuren in een betere resolutie te bekijken, raadpleegt u het artikel online en klikt u op "Original" onder elke figuur.

NOTE DE L'AUTEUR

Het onderzoek waarop dit artikel is gebaseerd, werd uitgevoerd door Philomène Gallez in het kader van een project van het Brussels Studies Institute (BSI) en met de financiële steun van de gemeente Schaarbeek.

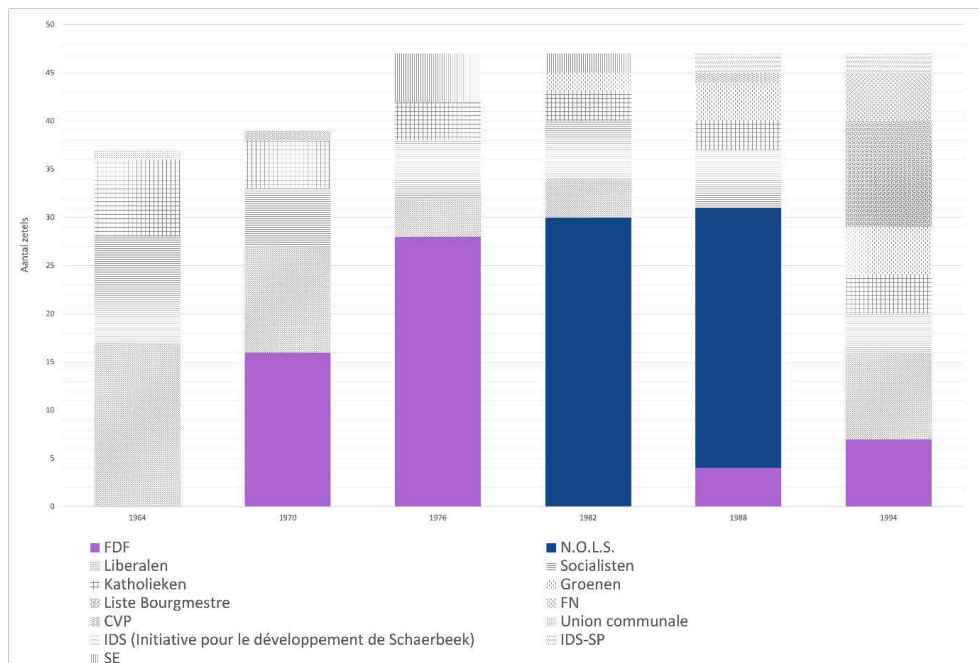
- 1 In de grote hal van het gemeentehuis van Schaarbeek nemen de borstbeelden van de oud-burgemeesters een ereplaats in. Van die borstbeelden is er één dat al enkele jaren de gemoederen verhit, namelijk dat van Roger Nols. Moeten we deze voorstelling behouden van de man die vier opeenvolgende termijnen aan het hoofd van de gemeente stond en die regelmatig de nationale krantenkoppen haalde? De Schaarbeekse politicus was er immers een meester in om heftige polemieken teweeg te brengen. Zo was er van 1971 tot 1976 de Lokettenkwestie, nodigde hij in 1984 de Franse extreemrechtse leider Jean-Marie Le Pen uit en kwam hij op 31 december 1986 op een kameel aan in het gemeentehuis.
- 2 Op 5 september 2017 heeft Mouvement contre le Racisme, l'Antisémitisme et la Xénophobie (MRAX) in een open brief aan het gemeentebestuur van Schaarbeek

officieel gevraagd om “het borstbeeld van deze onvervalste racist” te verwijderen, want zijn aanwezigheid tussen de andere burgemeesters “legitimeert de onaanvaardbare standpunten die hij heeft ingenomen en de haatdragende toespraken die hij heeft gehouden”¹. De gemeentelijke meerderheid, die gevoelig was voor de argumenten, stelde eerst voor om een bord te plaatsen dat herinnerde aan deze omstrede bladzijde uit de geschiedenis van Schaarbeek, gesymboliseerd door deze burgemeester. Nadien stelde ze een bredere reflectie voor, gebaseerd op een balans van de stand van de kennis over de “Nolsistische” periode.

- 3 In dit artikel onderzoeken we waarom het borstbeeld van en de gedachtenis aan deze burgemeester voor zoveel wrevel lijken te zorgen in de openbare ruimte. Daartoe brengen we enkele van de hoofdlijnen van de politieke, sociaal-economische en stedenbouwkundige ontwikkeling van de gemeente in herinnering om de context waarin deze figuur in actie kwam beter te begrijpen. Daarnaast bespreken we de risico’s van het “presentisme”, met andere woorden het gebruik van het verleden in functie van huidige politieke doelstellingen zonder rekening te houden met de historische realiteit [Beauchemin, 2010: 10; Van Drie & van Boxtel, 2008].
- 4 Ondanks de extreme polarisatie die de persoon van Roger Nols vandaag teweegbrengt, mogen we immers niet vergeten dat hij bijna twee decennia lang (1970-1989) burgemeester is geweest dankzij indrukwekkende verkiezingszeges die van een enorme populariteit getuigen. In het collectieve geheugen wordt zijn naam echter nog altijd gelinkt aan meerdere xenofobe uitspattingen tijdens zijn “bewind” en aan een flirt met het extreemrechts totdat hij zich aan het eind van zijn carrière aansloot bij het Front National. Zijn stigmatiserende standpunten waren ook gericht op Nederlandstaligen. Zo werd dit kopstuk van het Front démocratique des francophones (FDF) beschuldigd van “Vlamingenhaat”. In het kader van de zogenaamde Lokettenkwestie richtte hij in zijn gemeente aparte loketten in, niet alleen voor buitenlanders maar ook voor Nederlandstalige Belgen. Deze discriminerende maatregel, die ook op nationaal niveau veel pennen in beweging heeft gebracht, moest het plan van het FDF omtrent de tweetaligheid van de diensten (en niet van de personen) doordrukken, wat indruiste tegen de taalwet van 1963.
- 5 Met andere woorden, het debat rond dit borstbeeld is een uitstekende gelegenheid om stil te staan bij de lokale maar ook nationale impact van dit langdurige burgemeesterschap en bij de bijzondere context waarin het kadert. Voor deze studie hebben we voornamelijk de werken over de geschiedenis van de gemeente en van het land tijdens de “Nolsistische” periode bestudeerd, die we hebben aangevuld met semigestructureerde interviews met elf personen².

1. Het “Nols-tijdperk”

Figuur 1. Het FDF en de lijst N.O.L.S. op de gemeenteraad van Schaarbeek (1964-1994)

Bronnen: *Le Soir*, 14/10/1952, 13/10/1964, 13/10/1970 en [Mares, 1998]

- 6 Het “Nols-tijdperk” begon met de gemeenteraadsverkiezingen van 1970, die een keerpunt vormden in de geschiedenis van Schaarbeek. Al vanaf de 19^e eeuw was de lokale politiek gedomineerd door een liberaal-socialistische alliantie. In 1946 vond een eerste ingrijpende verandering plaats met het ontstaan van een liberaal-katholiek blok onder leiding van de liberalen Fernand Blum (1947-1963) en Gaston Williot (1963-1970). De alliantie leek sterk en op de vooravond van de verkiezingen van 11 oktober 1970 bestond de gemeenteraad nog uit vijftien liberalen, tien socialisten, tien katholieken, drie personen die recent naar het FDF waren overgestapt, één onafhankelijke CVP'er (Christelijke Volkspartij), één verkozen van Union Schaarbeek en één verkozen van Unité francophone. De dag na de verkiezingen maakte het FDF in Schaarbeek, en in verschillende andere Brusselse gemeenten, een opzienbarende intrede in de gemeenteraad: de partij haalde meer dan een derde van de stemmen, ging aan de haal met 16 van de 39 zetels en koos voor een coalitie met de PSB (Parti socialiste belge) die zo, 24 jaar later, weer de weg naar het college van burgemeester en schepenen vond. Deze verkiezingszege sloot aan op een heel bijzondere politieke context op nationaal niveau. Het waren namelijk de eerste gemeenteraadsverkiezingen sinds “Leuven Vlaams”, dat het taalkundige en politieke verzet rond de vervlaamsing van de Katholieke Universiteit concreet had gemaakt. Het FDF, waarvan de standpunten in het taaldebat niet onopgemerkt waren gebleven, werd de grootste partij in de Brusselse agglomeratie, waar het verschillende burgemeestersambten binnenrijfde (in Schaarbeek, maar ook in Etterbeek, Vorst en Sint-Pieters-Woluwe).
- 7 In Schaarbeek ging de overwinning gepaard met de aantreding van een man met een atypisch parcours: Roger Nols liet de notabelen die de teugels comfortabel in handen hadden in de gemeente in het stof bijten. Hij was op 19 juli 1922 geboren in Tilleur, op een boogscheut van Luik, en kwam in 1943 in Brussel wonen. Roger Nols werkte er in de hotelsector en stapte nadien de politiek in, eerst bij de Waalse Beweging en daarna bij de liberalen. In 1958 werd hij plaatsvervangend liberaal gemeenteraadslid en in

1964 werd hij verkozen tot effectief gemeenteraadslid met toen al meer dan 5000 voorkeurstemmen na een campagne die vooral gebaseerd was op de kwestie van de taalvrijheid. Ondanks dit benijdenswaardige resultaat – het beste persoonlijke resultaat na burgemeester Gaston Williot – kende de PLP (de Parti de la Liberté et du Progrès die de liberale krachten bundelde) hem geen schepenmandaat toe, en dus stapte de nieuwe verkozene over naar het FDF, een partij in volle groei die aan de basis zou liggen van zijn bliksemsnelle carrière als succesvol politicus.

- 8 In 1970 werd hij burgemeester en het jaar nadien vertegenwoordiger van het FDF in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1976 bracht hij het FDF in Schaarbeek opnieuw naar de overwinning, waarbij het deze keer de absolute meerderheidspartij werd met 60 % van de zetels in de gemeenteraad. Zes jaar later nam de zeer populaire burgemeester afstand van het FDF door op te komen met een onafhankelijke lijst: N.O.L.S. (“Nouvelles orientations pour les libertés schaarbeekoises”). Opnieuw boekte hij succes, want zijn lijst rijfde 30 van de 47 zetels in de gemeenteraad binnen. En zo kon hij als lijsttrekker opnieuw de burgemeesterssjerp ombinden. In 1983 was de breuk tussen Nols en het FDF definitief: Nols stapte officieel uit de partij, die tijdens de verkiezingen van 1981 een verpletterende nederlaag had geleden, en sloot zich aan bij de PRL (Parti réformateur libéral). Met die partij kreeg hij tijdens de Europese verkiezingen van 1984 in totaal 92 969 voorkeurstemmen. Het bewees alleen maar hoe populair de man was, ver buiten zijn eigen gemeentegrenzen. Maar aangezien hij de voorrang gaf aan zijn mandaat van volksvertegenwoordiger, liet hij zijn Europese zetel aan lijstgenoot Daniel Ducarme. Het jaar nadien werd hij herverkozen en daarna nog eens in 1987 als afgevaardigde van de Kamer van Volksvertegenwoordigers (met ongeveer 25 000 voorkeurstemmen). In 1988 won hij als lijsttrekker van een andere lijst N.O.L.S. opnieuw de gemeenteraadsverkiezingen. Hij kreeg toen 7 668 persoonlijke stemmen, ofwel 5 000 voorkeurstemmen meer dan de tweede kandidaat (de socialist Guy Lalot).

- 9 De indrukwekkende steun van de kiezers die Roger Nols bijna twee decennia lang kreeg, maakt duidelijk dat een groot deel van de Schaarbeekse kiezers achter het beleid van hun burgemeester stond. Een oud-verkozene van het FDF haalt herinneringen op:

“Nols heeft zijn plaats verdiend. En hoe! Hoelang heeft hij meegedraaid? Twintig jaar! Ah ja. Hij is burgemeester geweest en is dan opnieuw verkozen. De bevolking had hem graag. Er waren altijd tegenstanders. Maar dat waren mannen die zijn plaats wilden innemen. Nee nee, hij heeft dat goed gedaan. (...)”

Nols (...) was een leider, ik heb hem enorm gewaardeerd. Sommigen hebben hem uiteraard verwijten gemaakt, maar zij gingen niet akkoord met hem! (...) Hij was kelner, zelfs niet, knecht in etablissementen vlak bij de Beurs, in de stad. Hij is daarna losgebroken om in de politiek te stappen, en dat is hem gelukt. Petje af! (...)”

3

- 10 De roots van Nols – die Waalse “kelner” geboren in Luik – contrasteerden met het profiel van de intellectuele leiders van het FDF en gaven hem al gauw het imago van populair vlaggenschip ter verdediging van de Franse taal in Brussel, maar ook van een zekere politieke hernieuwing. Zo blijft “Parc Fou”, het symbolische project dat hij in mei 1971 aan het begin van zijn mandaat steunde, een mooie herinnering voor vele Schaarbeekse jongeren uit die tijd⁴. Een maand lang veranderde het Josaphatpark in een ruimte voor politieke, sociale en artistieke creatie en expressie. Een revolutie voor een gemeente waar het toen nog verboden was om de grasperken in het park te betreden. Maar het is wellicht niet zozeer dit evenement maar wel het virulente discours van de nieuwe burgemeester en zijn starre standpunten ter verdediging van

de Franse taal waarmee hij een groot deel van de Franstalige bevolking in zijn gemeente achter zich schaarde⁵.

- 11 Bijna twee decennia later, in 1989, stapte Nols uit de lokale politiek, officieel om gezondheidsredenen. Hij stond de burgemeesterssjerp af aan Léon Weustenraad, die drie jaar later zou worden opgevolgd door Francis Duriau. Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 zouden de kaarten worden herverdeeld onder impuls van Francis Duriau als lijsttrekker van de Lijst van de Burgemeester en in 2000 onder leiding van Bernard Clerfayt, deze keer met het FDF (inmiddels DÉFi). In 1992 stopte Roger Nols ook als volksvertegenwoordiger. Hij week toen van zijn pad af maar maakte definitief de bocht naar extreemrechts door zich in 1995 aan te sluiten bij het Front National en nadien steun te verlenen aan een afsplitsing daarvan, namelijk het Front nouveau de Belgique.
- 12 In het collectieve geheugen wordt Roger Nols tegenwoordig vooral geassocieerd met de communautaire conflicten en met zijn xenofobe standpunten die gepaard gingen met een afglijding naar extreemrechts. Maar door zijn politieke carrière terug te voeren tot deze enkele punten, kan je onmogelijk vatten hoelang zijn carrière heeft geduurd en vooral welke grote verkiezingszeges hij heeft behaald. Het debat rond de aanwezigheid van zijn borstbeeld in het gemeentehuis van Schaarbeek is dan ook een goede gelegenheid om terug te blikken op zijn politieke carrière en zijn mandaten in de juiste context te plaatsen, rekening houdend met de evolutie van een gemeente die sterk getekend werd door de snelle stedenbouwkundige en sociale veranderingen in de hoofdstad en door de nationale debatten rond de taal- en migrantenkwesties.

2. Uitdagingen van de verstedelijking

- 13 Tot de helft van de 19^e eeuw was Schaarbeek een plattelandsgemeente waar de boerderijen, molens, moestuinen en kersenboomgaarden producten voortbrachten voor de markten in Brussel. Vanaf 1850 werd een groot deel van deze landbouwoppervlakte geleidelijk aan omgevormd tot bouwterreinen. De afbraak van de Brusselse stadsomwallingen, de verlenging van de Koningsstraat, de aanleg van de eerste spoorlijn tussen Brussel en Mechelen en de vestiging van een heleboel industrieën op goedkope terreinen hebben het landschap van de gemeente sindsdien gewijzigd. Rond de eeuwwisseling van de 19^e en 20^e eeuw telde de gemeente al 2 296 fabrieken die ongeveer 8 000 mensen tewerkstelden. Daarnaast werd de vervoersinfrastructuur uitgebreid. In 1864 werd het station van Schaarbeek in gebruik genomen, terwijl tramlijnen, de nieuwe Haachtse- en Helmetsesteenweg en daarna aan het begin van de 20^e eeuw de Reyers- en Lambermontlaan de verplaatsingen binnen Brussel en de verbinding met de andere gemeenten gemakkelijker maakten [Kesteloot *et al.*, 2008; Wayens, 2016; Berckmans, 2014].
- 14 Na een chaotische start van de verstedelijking maakte het gemeentebestuur aan het begin van de 20e eeuw een algemeen plan op voor de ruimtelijke ordening. De verschillende Schaarbeekse wijken tekenden zich geleidelijk aan af met een mix van privéwoningen, kleine industrieën, buurtwinkels en administratieve centra. De gemeente begon steeds meer een administratieve en commerciële rol te vervullen, en in de tweede helft van de 20e eeuw ontsnapte ook Schaarbeek niet aan de verschuiving van de Belgische economie naar de tertiaire sector [Kesteloot *et al.*, 2008].

- 15 Vandaag is Schaarbeek een zeer dicht bevolkte (132 799 inwoners op 1 januari 2020, ofwel iets meer dan 16 800 inwoners/km²) en voornamelijk residentiële gemeente, ondanks de aanwezigheid van handelskernen en enkele sporen van haar industriële verleden. Net als bij de andere Brusselse gemeenten zijn er heel wat verschillen binnen de gemeente zelf. Het Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse deelt de gemeente op in vier zones: Laag- en Hoog-Schaarbeek⁶, de omgeving rond het station van Schaarbeek en de wijk Helmet [Wayens, 2016].
- 16 Laag-Schaarbeek maakt deel uit van de eerste kroon rond de stad Brussel en begon als eerste te verstedelijken vanaf het midden van de 19e eeuw. Deze rijke buurt zou tijdens het interbellum verpauperen: de welgestelde bevolking (die het oosten van de gemeente verkoos) trok geleidelijk aan weg uit de verouderde woningen, die voor een lage prijs werden verhuurd aan Belgen en immigranten met een bescheidener inkomen; deze beweging zou na de Tweede Wereldoorlog nog sterker worden [Kesteloot *et al.*, 2008].
- 17 In Hoog-Schaarbeek, de stationsbuurt en de wijk Helmet trok zich de verstedelijking later door (in de jaren 1920-1930 en na de Tweede Wereldoorlog). De bevolkingsdichtheid is er nog altijd lager dan in Laag-Schaarbeek en op sociaal vlak zijn de wijken er ofwel gemengd (zoals de tuinwijk Terdelt), ofwel welgestelder (Plasky, Tervurense Poort en Georges Henri). De omgeving van het station van Schaarbeek kenmerkt zich door statige herenhuizen en grote groene ruimten terwijl de wijk Helmet, een van de oude dorpskernen van Schaarbeek, een mix van herenhuizen en sociale woningen kent.
- 18 Op stedenbouwkundig vlak werden in de naoorlogse periode en aan het begin van de “Nolsistische” periode verschillende grote werken uitgevoerd die het gemeentelijk landschap ingrijpend hebben veranderd: de bouw van het nieuwe Noordstation in samenhang met de Noord-Zuidverbinding (1952), de afbraak van de Nationale Schietbaan (een militair complex waar van 1889 tot 1963 schietoefeningen plaatsvonden), de groepering van alle nationale radio- en televisiediensten RTB/BRT op die plaats (1964-1978), de afbraak van het Sportpaleis en de bouw van het grote gebouw Le Brusilia (1966-1970) en de verbreding van de Reyerslaan tot stadssnelweg (begin jaren 1970).
- 19 Van alle veranderingen was de opvallendste en meest controversiële ongetwijfeld het “Manhattanproject”. In het kader van dit project, opgestart in 1697, werd vlak bij het Noordstation een grote internationale zakenwijk gebouwd naar het voorbeeld van het World Trade Center in New York. Om dit immense project te voltooien, werden verschillende volkswijken in Brussel, Sint-Joost-ten-Node en Schaarbeek, die samen goed waren voor ongeveer 53 hectare, “omwille van het algemeen nut” met de grond gelijk gemaakt tussen 1967 en 1975. Daarbij werden 13 000 mensen onteigend of uit hun woning gezet. Begin jaren 1970 zouden de oliecrisis en de abrupte beëindiging van de ambitieuze vastgoedplannen maar ook de bijzonder slechte reputatie van dit zeer omstreden project ertoe leiden dat het werd stopgezet. Het menselijke en sociale leed als gevolg van de onteigeningen hadden er, in combinatie met de politiek-economische wanpraktijken en met de radicale stedenbouwkundige en architecturale keuzes, een politiek zeer gevoelig onderwerp van gemaakt. Het gebied bleef bijna twintig jaar lang braak liggen, voordat de reeds gebouwde torens geleidelijk aan in gebruik werden genomen en er nieuwe gebouwen werden bijgebouwd [Demey, 1992: 105-169; Martens, 2009].

- 20 Ondanks de grote burgerbeweging om de slachtoffers van de onteigeningen juridische en materiële steun te geven en om het project en de belangen van de verschillende actoren aan de kaak te stellen, kwam er nooit echt een herhuisvestingsplan [Schoonbrodt, 2007: 384]. Gedurende de hele Nolsistische periode bleef de tien hectare Schaarbeekse grond van het vroegere Manhattanproject braakliggend terrein. Als nieuw gemeenteraadslid was Roger Nols sterk gekant tegen dit project. Maar toen hij in 1970 burgemeester werd, bleek hij zich niet veel aan te trekken van het lot van de ontheemden, die voor het grootste deel arme, geïmmigreerde arbeiders en bijgevolg niet zo interessant vanuit electoraal oogpunt waren. Het politieke opportunisme van de nieuwe burgemeester in combinatie met de verslechterde gemeentefinanciën verklaarde wellicht waarom dit dossier niet langer een prioriteit was voor hem.

3. De taalkwestie en de radicalisering van een burgemeester van het FDF

- 21 De beperkte belangstelling van Roger Nols voor de situatie van de ontheemde inwoners van de Noordwijk stond in schril contrast met zijn taalactivisme. Hij zette zich er buitengewoon hard voor in, waardoor hij ook op nationaal niveau een bekende figuur werd.
- 22 Tot het midden van de 19^e eeuw was Schaarbeek, zoals de meeste Brusselse gemeenten, nog heel erg ‘Vlaams’: uit de talentelling van 1846 bleek dat 71,5 % van de inwoners enkel “Vlaams” sprak⁷. In de daaropvolgende decennia bevorderden het sociale en culturele prestige van de Franse taal, de toegang tot de arbeidsmarkt, het onderwijs (waar het Frans de voornaamste onderwijstaal was) en de migraties binnen België de verfransing van de arbeiders- en middenklasse. In 1947, toen de laatste talentelling plaatsvond, was de situatie compleet omgekeerd: 78,2% van de Schaarbekenaars verklaarde voornamelijk of uitsluitend Frans te spreken, tegenover 21,2 % Nederlands [De Metsenaere, 1988; Kesteloot et al., 2008].
- 23 In de jaren 1960 werden de taalspanningen, die een gemeenschapskwestie geworden waren, alsmear heviger en in 1963 werd de hoofdstad officieel een tweetalig gebied. Vanaf de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 steunde het gloednieuwe Front Démocratique des Francophones (FDF), dat nog geen eigen lijsten had, de lijsten en politici die duidelijk opkwamen voor de rechten van Franstaligen. In Schaarbeek maakten de lijst Unité francophone en de liberaal Roger Nols daar deel van uit. Vier jaar later bood Roger Nols, net als een heleboel andere gemeenteraadsleden uit de agglomeratie, zijn steun aan het “Manifeste des 29”. Via deze verklaring verdedigde een groep van Brusselse parlamentsleden met klem de eentaligheid van de ambtenaren en de tweetaligheid van de diensten waarvan het taalkundige kader volgens hen zou moeten worden bepaald “in functie van de reële behoeften van de bevolking” [Wynants, 2015].
- 24 In 1971 sloeg Roger Nols, nog maar net gevestigd als nieuwe burgemeester van Schaarbeek, zijn slag: hij besloot om dit principe naar de letter toe te passen en liet dit uitgebreid weten in de media. Op initiatief van de schepenen van Burgerlijke Stand voerde Schaarbeek een taalscheiding in aan de gemeentelijke loketten: vijf loketten voor Franstalige Belgen, twee loketten voor inwoners die niet de Belgische nationaliteit hadden, en één loket voor Nederlandstalige gebruikers, terwijl de taalwet van 1963 de

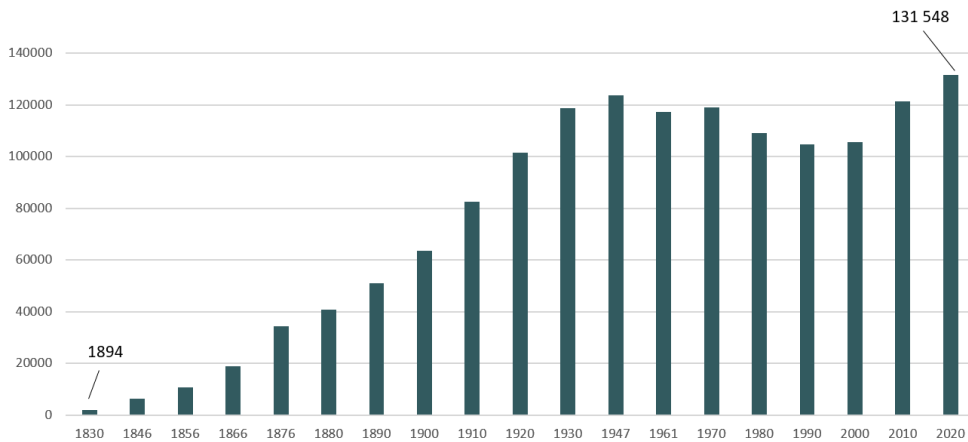
tweetaligheid van het gemeentepersoneel voorschreef. De beslissing ontketende heel wat protest in de media en politiek. Kranten, politieke partijen, diverse verenigingen maar ook gemeentebesturen leverden uitgebreid commentaar om dit taalbeleid te steunen of te betwisten. De zogenaamde “Lokettenkwestie” zou de politiek beroeren van 1971 tot 1976. Met de steun van het FDF en, meer in het algemeen, van een aantal pleitbezorgers van de Brusselse Franstaligen kreeg Roger Nols aanhangers: in 1975 breidde het principe van de gescheiden loketten zich ook uit naar de gemeenten Etterbeek, Vorst, Elsene en Ukkel, hoewel zij toen niet allemaal een burgemeester van het FDF hadden. Nederlandstalige parlementsleden, vooral van de Volksunie, waren verontwaardigd over wat ze de taalkundige “apartheid” noemden. Ze werden daarbij geruggensteund door extremistische Vlaamse actiegroepen, zoals de Vlaamse Militanten Orde, het Taal Aktie Komitee en Were Di. De Vaste Commissie voor Taaltoezicht en nadien ook de Raad van State hakten echter de knoop door: het scheiden van loketten was illegaal. In juni 1976 maakte de minister van Binnenlandse Zaken officieel een einde aan het tijdperk van de gescheiden loketten door eerst een bijzondere commissaris vergezeld van rijkswachters te sturen en daarna een politiek compromis te bereiken [De Groef, 2007].

- 25 De Lokettenkwestie van Schaarbeek deed daarom niet minder stof opwaaien en werd een symbool van het taalverzet in een land op weg naar federalisering [Witte & Van Velthoven, 2011]. De kwestie droeg er vooral toe bij dat de burgemeester van Schaarbeek een nationale reputatie kreeg. In de media werd Roger Nols regelmatig afgeschilderd als een verwoed voorvechter van de Franstalige zaak en trokken zijn publieke aanvallen op geïmmigreerde bevolkingsgroepen minder de aandacht, in een eerste fase althans. Nochtans had de burgemeester niet alleen gescheiden loketten voor Franstaligen en Nederlandstaligen ingericht maar ook voor buitenlanders, onder het mom dat hun dossiers specifieke vaardigheden vereisten van het gemeentepersoneel⁸. En dat was nog maar het begin: na zijn grote herverkiezingsoverwinning van 1976 zou hij overgaan tot andere, alsmaar radicalere maatregelen tegen immigranten in Schaarbeek.

4. Een alsmaar diversere bevolking

- 26 Van het midden van de 19^e eeuw tot het midden van de eeuw nadien nam de Schaarbeekse bevolking spectaculair toe: van 6 000 inwoners in 1846 naar 82 000 in 1910 en 125 000 veertig jaar later. Vervolgens stagneerde het aantal inwoners een vijftiental jaar lang, alvorens af te nemen tussen 1965 en 1995. Dat jaar telde de gemeente nog maar 102 000 inwoners. Aan het begin van de 21^e eeuw werd deze tendens echter weer omgekeerd en in 2020 telde Schaarbeek officieel 131 000 inwoners. Toch is deze bevolkingscurve niet ongewoon. Ze ligt namelijk perfect in de lijn van de algemene ontwikkeling van de Brusselse bevolking, die zich vanaf de jaren 1950 kenmerkte door randverstedelijking waarbij de inwoners (vooral uit de middenklasse) naar de rand van het huidige Brussels Gewest verhuisden, en zelfs nog verder. Deze randverstedelijking, in combinatie met een hoger sterftcijfer dan het geboortecijfer, werd niet meteen gecompenseerd door de internationale immigratie en zorgt dus voor een algehele afname van de Brusselse bevolking tussen 1965 en 1995 [Zimmer 2007; Wayens, 2016; Deboosere *et al.*, 2009].

Figuur 2. Evolutie van het aantal inwoners in Schaarbeek

Bron: website van het BISA, Bevolking/Jaarljkse evolutie van de 19 gemeenten

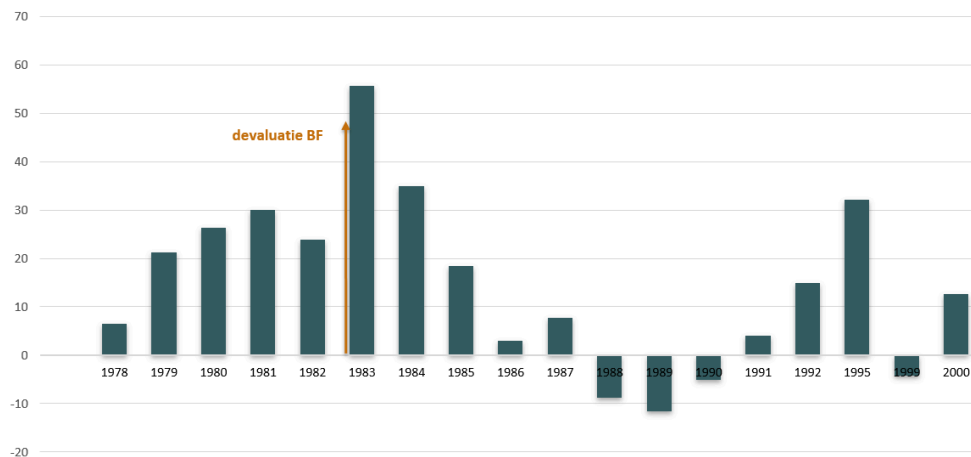
- 27 Van de naoorlogse periode tot het eind van de jaren 1960 hield de immigratie in België voornamelijk verband met tijdelijke arbeidscontracten bij bedrijven in volle groei die op zoek waren naar laaggeschoolde arbeidskrachten. Maar door de crisis van de jaren 1970 zag de overheid zich genoopt om deze economische migratie af te remmen. Gezinsherenigingen, huwelijken, asielaanvragen, vergunningen om te studeren, maar ook het vrije verkeer binnen de lidstaten van de Europese Unie werden bevoorrechte manieren om naar België te immigreren [Panciera, 1976; Hanin, 2005]. Op nationaal niveau zorgden de herstructureringen en sluitingen van mijnen en vele fabrieken in Wallonië en Vlaanderen, samen met de oproep van arbeidskrachten in de hoofdstad (vooral voor grote infrastructuurwerken zoals de metro), voor de migratie naar Brussel van vele buitenlandse arbeidskrachten die al in België woonden en op zoek waren naar ander werk [Noël en Vandermotten, 2004]. In 1967 woonde meer dan een derde van de buitenlanders die in België werkten, in de provincie Brabant en de helft van de Spanjaarden en Marokkanen was ook in Brabant woonachtig [Panciera, 1976]. De combinatie van al deze ontwikkelingen zorgde voor een sterke stijging van het aandeel van de buitenlanders op het grondgebied van de negentien gemeenten: hun aandeel steeg van 7 % in 1961 naar 21,1 % in 1977 [Van der Haegen, Juchtmans en Kesteloot, 1995].
- 28 In Schaarbeek was de bevolkingsgroei tijdens de tweede helft van de 19e eeuw vooral toe te schrijven aan de komst van Belgische werknemers wegens de vestiging van nieuwe industrieën, terwijl het interbellum zich gekenmerkt had door de komst van vele Franse, Nederlandse, Italiaanse, Duitse en Poolse immigranten. Deze groepen, met een groot aandeel Joden, waren in 1930 al goed voor 10 % van de Schaarbeekse bevolking en vestigden zich vooral rond het Noordstation en de Josaphatstraat. Vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog breidde de migratiestroom zich uit naar de Noord-Afrikaanse landen en Turkije. Tegen 1972 bestond 12 % van de Schaarbeekse bevolking uit immigranten en de vijf best vertegenwoordigde nationaliteiten waren Marokko, Italië, Spanje, Frankrijk en Turkije [Panciera, 1982: 8]. Dat percentage zou stijgen naar 33,2 % in 1981 en naar 35,3 % in 1988 [De Biolley, 1994: 36]. Deze immigranten concentreerden zich voornamelijk in de wijken van Laag-Schaarbeek. Daar woonden ze met een armere Belgische bevolking in goedkope huurwoningen die na de Tweede

Wereldoorlog door de politieke elite waren verwaarloosd ten voordele van Hoog-Schaarbeek [Kesteloot *et al.*, 2008].

5. Een radicaliserende burgemeester

- 29 Net als in de rest van het Brussels Gewest hebben in Schaarbeek de uitstroom van de welgestelden naar de randsteden, de impact van de hervorming van de dotaties van het “Gemeentefonds” in 1976 (in het nadeel van Brussel), de verhuizing van de bedrijven en de daling van het gemiddelde inkomen van de huishoudens (zie figuur 3) geleid tot een vermindering van de gemeentelijke opbrengsten, terwijl de uitgaven voor infrastructuur en sociale bijstand stegen. Gezien de economische en vooral financiële crisis vanaf het eind van de jaren 1970 werden de meeste Brusselse gemeenten getroffen door een groot begrotingstekort. Schaarbeek bevond zich in een uiterst hachelijke situatie [Deweerd, 1983: 449]. Net als zestien andere Brusselse gemeenten moest de gemeente leningen (de zogenaamde Hatry-leningen) aangaan voor een bedrag van 1,441 miljard Belgische frank. In deze moeilijke financiële context wist burgemeester Nols, die nog altijd graag in de mediabelangstelling kwam, nog maar eens op te vallen: in 1987 richtte hij zich rechtstreeks tot de inwoners van buurgemeente Evere door hen via een brochure een fusie van beide gemeenten voor te stellen. De fusie is er uiteindelijk nooit gekomen, maar er vonden wel erg hevige debatten over het behoud van de gemeentendiensten plaats, waarbij de burgemeester van Schaarbeek zelfs opperde om verschillende gemeentelijke lagere scholen en het Paul Brien-ziekenhuis van Schaarbeek te sluiten [Vaesen, 2004: 62; Vaesen, 2008: 262 en 369].

Figuur 3. Mediaan inkomen in Schaarbeek, gecorrigeerd volgens de inflatie (basis: 1977)

Gegevensbron: Grimmeau, J.-P., persoonlijke communicatie, 11 juni 2020

- 30 Het begrotingstekort van de gemeente in combinatie met de verarming van de bevolking en de toename van het aantal allochtone inwoners vormde een kweekbodem voor xenofobe ideeën. Het feit dat personen met een vreemde nationaliteit geen politieke rechten hadden, Het feit dat personen met een vreemde nationaliteit geen politieke rechten hadden, “bevrijdde” het discours van bepaalde verkozenen van alle electorale beperkingen, zowel in Schaarbeek als in vele andere Brusselse gemeenten⁹. De migranten, die niet stemgerechtigd waren, vormden het ideale doelwit om de

rampzalige staat van de openbare financiën en zelfs de onveiligheid en het gevoel van onbehagen van de andere inwoners te verklaren.

- 31 In die context baseerde Roger Nols, die toen aan zijn tweede mandaat als burgemeester bezig was, een deel van zijn populariteit op alsmear meer xenofobe en racistische verklaringen en acties. Zo deinsde hij er in 1979 niet voor terug om in het gemeentelijk blad *Schaarbeek Info* een “Oproep tot de immigranten” te publiceren. Daarin gaf hij aan dat hij niet kon begrijpen hoe “zij in deze tijden van economische crisis en werkloosheid onder ons aanwezig bleven” [geciteerd in Hanin 2005: 93-94]. Het jaar nadien zette hij een volgende stap door – geheel onwettig – te beslissen om de inschrijving van vreemdelingen uit landen buiten de Europese Economische Gemeenschap in het bevolkingsregister van zijn gemeente te beperken. Hij deed dit ofwel indirect via een sterke stijging van de gemeentebelastingen op bepaalde administratieve documenten (werkvergunning, voorlopig inschrijvingsbewijs, enz.), ofwel direct via uitdrukkelijke weigeringen. In juni 1981 gaf hij bevel tot een grote actie voor het “veiliger maken” van een wijk in Laag-Schaarbeek, wat leidde tot de aanhouding van 142 personen, voor het merendeel immigranten. Twee jaar later, toen de lokale financiële situatie rampzalig was, kondigde hij in de gemeenteraad en vervolgens op de Conferentie van Burgemeesters aan dat hij tien van de zestien gemeentescholen in Schaarbeek, waarvan het grootste deel in Laag-Schaarbeek gelegen was, wilde sluiten omdat (volgens hem) 60 tot 65 % van de leerlingen een immigratieachtergrond had [Vaesen, 2008: 369]. Het besluit werd uiteindelijk vernietigd door de toezichhoudende overheid maar deed wel veel stof opwaaien. Het was wellicht een van de redenen waarom het aantal leerlingen daalde, wat leidde tot de sluiting of fusie van verschillende van die scholen [Vileyn, 2018].
- 32 En er volgden nog meer “verrassingsacties” van de burgemeester. Op 28 september 1984 nodigde hij de Franse extreemrechtse leider Jean-Marie Le Pen uit om een lezing te komen geven in het Neptunium in Schaarbeek. Twee jaar later, in december 1986, was Roger Nols opnieuw het onderwerp van gesprek door aan het gemeentehuis te arriveren op de rug van een kameel, deze keer om te protesteren tegen de uitbreiding van het stemrecht naar vreemdelingen tijdens de gemeenteraadsverkiezingen. Het zijn maar enkele van de meest markante feiten van een politicus die als doel had de inwoners van “vreemde” origine in zijn gemeente te stigmatiseren. Daarbij komen nog in de periode 1970-1980 een strategie om zijn tegenstanders in de politieke wereld en het verenigingswezen te intimideren, politiegeweld dat systematisch gericht was op allochtonen, en een actieve deelname aan de mediativering van xenofobe en zelfs openlijk racistische standpunten [De Biolley, 1994; Hanin, 2005].
- 33 Maar Nols was toen niet de enige politicus die het argument van de “immigrantengrupe” gebruikte in zijn verkiezingscampagnes en die de inschrijvingen in het bevolkingsregister beperkte. Vanaf 1964 had de minister van Justitie “de bevoegdheid om vreemdelingen te verbieden om te verblijven of zich te vestigen in gemeenten met een bovenmatige stijging van de buitenlandse bevolking” [Rea, 2000: 272]. Eigenlijk vormde in Sint-Joost-ten-Node de salubriteit van de woning van de aanvrager al een voorwaarde voor inschrijving in het bevolkingsregister. Deze gemeente zou daarin later worden gevolgd door Anderlecht en Elsene. En in 1981 keurde de nationale regering Martens-Gol weliswaar een wetgeving goed om immigranten van de tweede generatie de Belgische nationaliteit makkelijker te laten verkrijgen, maar tegelijkertijd

stond zij een verbod toe om buitenlanders uit andere landen dan die van de Europese Gemeenschap in te schrijven in het bevolkingsregister van gemeenten met een “hoog” percentage immigranten. Op die manier werd de praktijk van Roger Nols in zekere zin gelegaliseerd. In 1982 werd zijn “Oproep tot de immigranten” overigens nagevolgd door Vorst, toen Henri Lismonde, gemeenteraadslid van het FDF, een “Brief aan het uitschot” schreef waarin hij de Maghrebijnse bevolkingsgroepen stigmatiseerde [Wynants, 2015: 53].

- 34 Binnen zijn eigen gemeente handelde Roger Nols uiteraard niet alleen. Zowel in de gemeenteraad als in het college deelden heel wat verkozenen zijn standpunten [Lechat, 2015]. De argumenten omtrent de financiële last van immigranten, omtrent de “tolerantiegrens” van het aandeel van de buitenlanders in de bevolking en omtrent de criminaliteit die hoger zou liggen in wijken met veel immigranten werden al geformuleerd in de gemeenteraad van Schaarbeek lang voordat Roger Nols er burgemeester werd. Zo verklaarde liberaal Robert Blockx op 10 juli 1964 al dat door de massale komst van buitenlanders in de wijken van Schaarbeek en het Noordstation de inwoners schrik hadden gekregen om ‘s avonds buiten te komen, wat een negatieve impact zou hebben op de handelsactiviteiten [Khoojinian, 2016: 253]. In de daaropvolgende jaren werden een aantal politieacties (zoals die van 25 juni 1965 en 9 september 1966) gevoerd in de wijken van Laag-Schaarbeek om illegale immigranten te arresteren. Mazyar Khoojinian merkt op dat “deze aanhoudingen in de vroege ochtend in de woonst van “buitenlandse misdadigers”, terwijl hun enige misdaad is dat zij illegaal in het land verblijven, veel angst wekken bij hun Belgische buurtbewoners en bijdragen tot de instandhouding van latente vreemdelingenhaat” [Khoojinian, 2016: 292]. Het is dus belangrijk om eraan te herinneren dat Roger Nols burgemeester werd in dit heel bijzondere klimaat. Eigenlijk heeft de nieuwe burgemeester een vuurtje dat al gestookt was verder aangewakkerd en gebruikte hij zijn reputatie als provocateur om politiek voordeel te halen uit zijn alsmaar radicalere standpunten.
- 35 De indrukwekkende verkiezingszeges van Roger Nols en zijn erg lange politieke carrière bewijzen dat een groot deel van de kiezers in Schaarbeek, en in Brussel in het algemeen, zich achter zijn radicale standpunten schaarde. Hoewel Roger Nols, wiens borstbeeld momenteel voer voor discussie is, destijds een erg populair figuur was, mogen we niet onder het tapijt vegen dat zijn acties ook veel weerstand uitlokten. Die acties hebben er zelfs mee voor gezorgd dat heel wat Schaarbekenaars via een uitgebreid netwerk van bijzonder dynamische verenigingen de strijd aanbonden tegen racisme en sociale uitsluiting.

6. Schaarbeek, een kweekvijver van verenigingen

- 36 Aan het eind van de jaren 1960 kwamen tal van jongeren in Schaarbeek, net als op andere plaatsen in het land, in actie om diverse redenen: de dekolonisatie, mei ‘68, Vaticaan II, de vrouwenbewegingen, de wens om geen legerdienst te moeten doen, de wens om te vertrekken naar een “derdewereldland”, de “ontdekking” van een “vierde wereld” vlak bij huis, de zin om “het fabrieksleven te ervaren” voor sommigen of voor anderen de wil om zich in te zetten voor verschillende sociale groepen... In de jaren 1970 kozen vele van die jongeren ervoor om in Schaarbeek te wonen, omdat er verscheidene sociale experimenten tot stand kwamen, zoals woongemeenschappen die bestonden uit personen van verschillende origine en die werden bezield door eenzelfde

zin voor maatschappelijk engagement, voor gemeenschapsleven of nog, voor evangelisch ideaal. En uit die beroering ontstonden een heleboel verenigingen¹⁰. Alleen al in de Poststraat vond je bijna naast elkaar: Mouvement contre le Racisme, l'antisémitisme et la xénophobie (MRAX), Centre Avec (centrum voor sociale analyse) en Wijkmaatschappelijk Werk 1030. Wat verderop bevonden zich de Groupe d'Action Schaerbeek-Saint-Josse die zich verzette tegen het "Manhattanplan", de Groupe d'animation et de formation de femmes immigrées (GAFFI) en de huiswerkschool "Rasquinet". Ook de jeugdhuizen waren sterk toegenomen in aantal. Deze verenigingen, die voornamelijk werden opgericht in wijken in Laag-Schaerbeek, "vervullen beurtelings de functie van "reservewiel" in een falend systeem, van "laboratorium" voor de overheid en van "jeukpoeder" door de beleidsmakers te interpellieren. Ze boden vooral persoonlijke begeleiding aan mensen in moeilijkheden, om hen weer vertrouwen te geven" [Uytendbroek, 2016: 107].

37 Tegen wil en dank heeft Roger Nols de opkomst en ontwikkeling van dit intense verenigingsleven gestimuleerd in zijn gemeente. Tal van organisaties zagen namelijk het daglicht om zijn radicale en bijzonder gemediatiseerde beleid tegen te gaan. In 1985 telde Schaarbeek maar liefst 57 actieve Vlaamse verenigingen op het vlak van bijscholing, jeugd en onderwijs [Parmentier, 1988: 234]¹¹. Drie jaar eerder was het Front Antiraciste de Schaerbeek (FAR) zelfs met een eigen lijst opgekomen voor de gemeenteraadsverkiezingen. Het FAR was opgericht na de publicatie van de "Oproep tot de immigranten" van Roger Nols in 1979 en kwam samen in café Le Tigre in de Josaphatstraat 190. Het kwam in actie rond de kwestie van de inschrijving van vreemdelingen in het bevolkingsregister van de gemeente en bundelde de krachten met diverse verenigingen zoals Ligue des Droits de l'Homme en MRAX. Ondanks de steun van verenigingen en vakbonden en het enthousiasme van de kandidaten wist de lijst "Démocratie Sans Frontières" amper 2000 stemmen te halen, waardoor het geen zitje kon verzilveren in de gemeenteraad. Uit deze verenigingsdynamiek ontstond ook de beweging "Démocratie Schaerbeekoise", die in 1988, na de derde benoeming van Roger Nols als burgemeester, besloot om systematisch de vergaderingen van de gemeenteraad bij te wonen en via een driemaandelijks brochure¹² de samenvatting van die vergaderingen te verspreiden.

38 Deze vele initiatieven, samen met de strijd door een nieuwe generatie van politici en politica's binnen de traditionele partijen, hebben het pad geëffend voor de frisse wind die in de gemeente zou waaien na de aftreding van de burgemeester in 1989¹³, zoals voormalig Ecolo-minister Isabelle Durant recent nog aanhaalde:

"We hebben veel actie gevoerd tegen Nols, die de wijken in Laag-Schaerbeek liet verloederen om de immigranten te proberen verjagen. Dit heeft het verenigingsleven in Schaarbeek sterk bepaald. Vandaag is dat verenigingsleven nog altijd zeer aanwezig, autonoom en zeer onafhankelijk."¹⁴

Dertig jaar later: Roger Nols verbannen naar de donkerste hoeken van de geschiedenis?

39 Het is natuurlijk onmogelijk om twee decennia van "Nolsistisch" bewind in enkele pagina's voor te stellen. Dat is ook niet de bedoeling van dit artikel, dat veeleer de verkiezingszeges van deze atypische burgemeester wil toelichten door de Brusselse politieke en sociaal-economische context te schetsen waarin zijn acties plaatsvonden.

Hoewel Roger Nols er vaak een handje van had om de aandacht van de media te trekken, was hij verre van de enige politicus in Brussel die zulke radicale standpunten innam. In het bijzondere klimaat van de jaren 1970-1980 leidde vooral zijn politieke opportunisme tot een discours waarin hij door een groot deel van de kiezers werd gevolgd. Dit discours stond garant voor uitstekende verkiezingsresultaten, waardoor hij uiteindelijk aan de macht kon blijven.

- 40 Toch hebben we uitgelegd dat de populariteit van Roger Nols niet mag doen vergeten dat vele kiezers en verenigingen zich hevig hebben verzet tegen het beleid van hun burgemeester. En net een van die verenigingen vraagt nu om zijn borstbeeld te verwijderen. Bijna drie decennia na het einde van dit buitengewone burgemeesterschap vragen de Schaarbekenaars zich logischerwijs af of het borstbeeld van de voormalige burgemeester in het gemeentehuis moet blijven staan. Want als zijn borstbeeld blijft staan, betekent dit dan niet dat zijn duidelijk racistische standpunten worden gerechtvaardigd?
- 41 Moet het borstbeeld van Roger Nols dus worden weggehaald? Die beslissing is zeker niet aan historici, maar dit artikel maakt wel duidelijk dat de omstreden gebeurtenissen in een bredere context moeten worden geplaatst. De geschiedenis is zelden toe te schrijven aan één enkele man of vrouw, hoewel dat daarom nog niets afdoet aan de individuele verantwoordelijkheid van eenieder. Het korte historische overzicht dat we in dit artikel hebben geschetst, wijst er nogmaals op dat het te eenvoudig en zelfs te simplistisch zou zijn om te vergeten dat de standpunten en acties van Roger Nols konden rekenen op de steun van inwoners en beleidsmakers, wat blijkt uit zijn verkiezingszeges. De kritiek concentreren op Roger Nols alleen zou ertoe kunnen leiden dat al diegenen die – openlijk of in het geheim via de stembussen – racistische en xenofobe standpunten en politici hebben gesteund er goedkoop van afkomen, zowel in Schaarbeek als in andere Brusselse gemeenten.
- 42 De huidige debatten rond het borstbeeld van Roger Nols stellen de kwestie van de complexe interacties tussen verleden en heden (en zelfs toekomst) aan de orde. De voorstellen omtrent het lot van het borstbeeld bevinden zich in een continuüm tussen degenen die vragen om “helemaal niets te doen” (omdat ze schrik hebben voor een zekere vorm van historisch revisionisme en/of omdat ze geen oude wonden willen openrijten) en degenen die het borstbeeld weg willen (om de huidige afkeuring van het Nolsistische beleid duidelijk te maken). Tussen deze twee uitersten liggen een heleboel mogelijkheden die grondig zouden moeten worden besproken in de gemeente, zoals de toevoeging van een historische contextualisering (tekstueel of visueel) of een zichtbare betwisting van het borstbeeld (bijvoorbeeld door het aan te passen of te verplaatsen). Al deze strategieën houden verband met de algemenere vraag naar onze verwerking van het verleden wanneer dat verleden wordt betwist, gevoelig ligt of nog “vers” is (om de woorden van Wansink *et al.* [2018: 500-501] te gebruiken in het geval van traumatiserende gebeurtenissen). Hoe maken contextualisering, het gebruik van inhoudelijke en metabegrippen, bronnenanalyse en vragen en argumentatie het mogelijk om historisch te “redeneren” of te “denken”? De vraag die zich in Schaarbeek rond de persoon van Roger Nols stelt, gaat uiteraard veel verder dan de gemeentegrenzen en maakt deel uit van een actueel debat dat zowat overal ter wereld wordt gevoerd. Een debat dat elke dag aantoont hoe complex het is om een beredeneerde dialoog met het verleden te voeren en hoe riskant het is om het principe van de “historische vergeetput” toe te passen.

- 43 Met andere woorden, het is aan de inwoners van Schaarbeek om een antwoord te geven op de vraag “moet het borstbeeld van Roger Nols worden verwijderd?”, dat ogenschijnlijk heel eenvoudig is. Daarvoor is een groot publiek debat nodig dat, opdat het sreen zou verlopen, rekening moet houden met de hier toegelichte historische context maar ook met de verschillende mogelijkheden voor de toekomst van betwiste symbolen in onze openbare ruimten.

De auteurs willen Philomène Gallez van harte bedanken. Verder bedanken ze Alice Dobrynine voor haar waardevolle advies maar ook Chantal Kesteloot en de anonieme reviewers en de verantwoordelijken van het tijdschrift om het artikel aandachtig na te lezen.

BIBLIOGRAPHIE

Interviews

- France Blanmaillant (advocate), Chille Deman (maatschappelijk werker) en Luc Walley (advocaat), van AMADA, het FAR en de lijst Démocratie Sans Frontières (25/06/2018),
- Albert Martens (socioloog bij de UCL-KUL, omtrent de kwestie van de huisvesting en het Manhattanplan, 27/06/2018),
- Georges Verzin (politicus N.O.L.S, FDF, MR, 28/06/2018),
- Jean-Pierre Van Gorp (politicus N.O.L.S, FDF en daarna PS, 16/07/2018),
- Jacques Bouvier (gemeentesecretaris tijdens de mandaten van Roger Nols, 18/07/2018),
- Jean-Marie Faux (jezuïet, lid van het FAR, oprichter van Centre AVEC, voormalig secretaris-generaal van MRAX, 20/07/2018),
- Bernard Clerfayt (burgemeester FDF, 24/07/2018 en 03/02/2021),
- Paul Toussaint (schepen van Financiën onder Roger Nols, 24/08/2018),
- Luc Uytendbroek (oprichter van Démocratie schaarbeekoise, 11/09/2018).

Werken

- BEAUCHEMIN, J., 2010. *Le rapport à l'histoire dans la société des identités. La dette mémorielle comme enjeu*. Montréal, s.d. [Geraadpleegd op 26/10/2021]. Beschikbaar op: http://centre-mcd.uqam.ca/upload/files/Publications/Jacques_Beauchemin/introduction.pdf
- BERCKMANS, C. en DE PANGE, I., 2014. *Les textes d'introduction Schaerbeek, Introduction urbanistique*. Brussel: Gewestelijke Overheidsdienst Brussel, Directie Monumenten en Landschappen. [Geraadpleegd op 02/05/2018]. Beschikbaar op: <http://www.irisonument.be/fr.Schaerbeek.html>
- BEYEN, M. en DESTATTE, P., 2009. *Un autre pays. Nouvelle histoire de Belgique, 1970-2000*. Brussel: Le Cri.
- BRYMAN, A., 2016. *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.
- BOUSETTA, H. en SWYNGEDOUW, M., 1999. La citoyenneté de l'Union européenne et l'enjeu de Bruxelles. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, vol. 1999/11, nr. 1636, pp.1-43.

- COUVREUR, D., 1989. Roger Nols, une démission surprise. In: *Le Soir*. 25/05/1989.
- DE BIOLLEY, O., 1994. *La vie politique des communes bruxelloises et l'immigration. L'argument « immigrés » dans les campagnes communales (1970-1988)*. Louvain-la-Neuve: Academia Bruylant, Sybidi Papers, 18.
- DEBOOSERE, P., EGGERICKX, T., VAN HECKE, E. en WAYENS, B., 2009. De Brusselse bevolking: een demografische doorlichting. In: *Brussels Studies*, Synthesenota, online geplaatst op 12/01/2009. Beschikbaar op: <http://brussels.revues.org/898>.
- DELFORGE, P., s.d. Nols Roger. In: *Institut Destrée, Notices biographiques*. S.d. [Geraadpleegd op 16/11/2020]. Beschikbaar op: http://www.wallonie-en-ligne.net/Encyclopedie/Biographies/Nols_Roger.htm
- DE GROEF, V., 2007. *De toepassing van de taalwetgeving van 1966 in Brussel. Case study: de Schaarbeekse lokettenkwesitie (1971-1976)*. Brussel: VUB, licentiaatsverhandeling.
- DEMEY, T., 1992. *Bruxelles : Chronique d'une capitale en chantier, tome 2, De l'Expo'58 au siège de la C.E./E*. Brussel: Paul Legrain.
- DE METSENAERE, M., 1988. *Taalmuur = sociale muur? De negentiende-eeuwse taalverhoudingen te Brussel als resultaat van geodemografische en sociale processen*. Brussel: VUBPRESS, Centrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel.
- DE SADELEER, L., 1981. *1971-1976. L'affaire des guichets de Schaerbeek. Reconstitution et réactions dans la presse quotidienne francophone et néerlandophone*. Brussel: ULB.
- DEWEERDT, M., 1983. Overzicht van het Belgisch politiek gebeuren in 1983. In: *Res Publica - Politiek Jaarboek 1983*.
- D'HOORE, M., 1997. Du PLP-PVV au PRL FDF, 1961-1992. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, vol. 1997/9, nr. 1554-1555.
- Les élections communales du 11 octobre 1970 (1), In : *Courrier hebdomadaire du CRISP*, vol. 1970/31, nr. 496.
- KESTELOOT, C. en MARES, A., 1996. *Élections communales 1890-1970. Banque de données constituée par Chantal Kesteloot, Ann Mares & Claudine Marissal*. Brussel: Crédit communal, Collection Histoire, nr. 95.
- KESTELOOT, C., 2004. *Au nom de la Wallonie et de Bruxelles français. Les origines du FDF*. Brussel: Éditions Complexe.
- KESTELOOT, C., DELIGNE, C. en VANDERMOTTEN, C., 2008. Schaarbeek. In: JAUMAIN, Serge (dir.), *La Région de Bruxelles-Capitale*. Brussel: Racine-Dexia, coll. Histoire et patrimoine des communes de Belgique, pp. 147-169.
- HANIN, J., 2005. *La lutte contre le racisme en Belgique : le MRAX face à l'immigration (1975-1993)*. Louvain-la-Neuve: UCL, licentiaatsverhandeling, Geschiedenis.
- KHOIJINIAN, M., 2016. La Police des Étrangers face à l'immigration de travail dans la Belgique des *Golden Sixties* : gouvernementalité sécuritaire et gestion différentielle du séjour illégal (1962-1967). In: *Cahiers Bruxellois - Brusselse Cahiers*, vol. 2016/1, nr. XLVIII, pp. 223-325.
- LECHAT, S., 2015. *Les rapports réciproques entre les majorités communales dirigées par Roger Nols et le secteur associatif à Schaerbeek (1971-1988)*. Brussel: ULB, masterscriptie in geschiedenis.

Le “Manifeste des 29” et ses répercussions sur les structures politiques de la région bruxelloise (I, II, III). In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, vol. 1969/18, nr. 444-445), pp. 1-45; vol. 1969/22, nr. 448-449, pp. 1-49 en vol. 1969/24, nr. 450, pp. 1-39.

MARES, A., 1998. *Een databank van ‘politiek Brussel’*. Brussel: VUB.

MARTENS, A., 2009. De hedendaagse erfenis van tien jaar onteigeningen en uitzettingen in de Brusselse Noordwijk (1965-1975). In: *Brussels Studies*, document 29, online geplaatst op 05/10/2009. Beschikbaar op: <http://brussels.revues.org/685>

MARTIN, B., PARMENTIER, S., WITTE, E. en VAN VELTHOVEN, H., 1987. *Taalgebruik, talentellingen en identiteitskaarten in Brussel-Hoofdstad*. Brussel: VUB-Centrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel i.s.m. Vlaams Onderwijscentrum.

MORTELMANS, D., 2013. *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven/Gent: ACCO.

NOEL, F. en VANDERMOTTEN, C., 2004. *La planification de Bruxelles dans le cadre du développement des « villes-mondes » - Rapport final*. Brussel: ULB. Beschikbaar op: http://www.belspo.be/belspo/organisation/publ/pub_ostc/S3/rS311004_en.pdf

PANCIERA, S. en DUCOLI, B., 1976. “Immigration et marché du travail en Belgique : fonctions structurelles et fluctuations quantitatives de l’immigration en Belgique – période 1945-1975”. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, vol. 1976/3, nr. 709-710, pp. 1-37.

PANCIERA, S., 1982. Les Conseils Consultatifs Communaux des Immigrés, In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, vol. 1982/18, nr. 963, pp. 1-33.

PIRET, P., 2004. Roger Nols fut le parfait semeur de zizanies. In: *La Libre Belgique*, 15/03/2004.

REA, A., 2000. *Immigration, État et citoyenneté. La formation de la politique d’intégration des immigrés de la Belgique*, Doctoraatsproefschrift, ULB.

REA, A., 1997. Mouvements sociaux, partis et intégration. In: COENEN, M.-T., et al., *La Belgique et ses immigrés. Les politiques manquées*. Louvain-la-Neuve: De Boeck Université, 1997, pp. 45-72.

ROWIES, L., 1983. Les élections communales du 10 octobre 1982. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, vol. 1983/17, nr. 1002.

SCHOONBRODT, R., 2007. *Pouvoir et dire la ville*. Brussel: Archives d’architectures modernes.

UYTDENBROEK, L., 2016. Les décoiffantes années 70-80 à Schaerbeek et alentours, In : *Aventures fraternelles ou chronique de la vie des quartiers dans les années 70-80 à Schaerbeek*, oktober 2016, pp. 105-112. Persoonlijk archief van Luc Uytendbroeck.

VAESEN, J., 2004. *Entre interaction et autonomie. Les relations politico-financières entre la région de Bruxelles-Capital et les communes, 1994-2000*. Brussel: VUBPRESS.

VAESEN, J., 2008. *Osmose, dwang en tegenmacht? De verhouding tussen de openbare besturen in Brussel, 1970-2004*. Proefschrift ingediend tot het behalen van de graad van Doctor in Geschiedenis. Brussel: VUB.

VAGMAN V., 1994. Le mouvement wallon et la question bruxelloise. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, vol. 1994/9 -10, nr. 1434-1435.

VAN DER HAEGEN, H., JUCHTMANS G. en KESTELOOT, C., 1995. *Multicultureel Brussel*. Brussel: Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

VAN DRIE, J. en VAN BOXTEL, C. 2008. Historical reasoning: towards a framework for analyzing students’ reasoning about the past. In: *Educational Psychology Review*, vol. 20, nr. 2, pp. 87-110.

VAN GORP, J.-P., 2018. *Schaerbeek, De l'ombre vers la lumière*. Brussel: badlands.one.

VILEYN, D., 2018. Kleurrijke burgemeesters: Roger Nols, de Vlamingenpester. In: *Bruzz*. 13/07/2018. [Geraadpleegd op 22/10/2021]. Beschikbaar op: <https://www.bruzz.be/politiek/kleurrijke-burgemeesters-2-roger-nols-de-vlamingenpester-2018-07-13>

WANSINK, B., AKKERMAN, S., ZUIKER, I. Z. en WUBBELS, T., 2018. Where Does Teaching Multiperspectivity in History Education Begin and End? An Analysis of the Uses of Temporality. In: *Theory & Research in Social Education*, Vol. 46, nr. 4, p. 495-527.

WAYENS, B., Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad, Institut de recherches interdisciplinaires sur Bruxelles van de Université Saint-Louis – Bruxelles (directie: Benjamin Wayens), 2016. *Zoom sur les communes, Édition 2016, Zoom sur Schaerbeek*. Brussel: BISA & OSS-COCOM.

WITTE, E. en VAN VELTHOVEN, H., 2011. *Les querelles linguistiques en Belgique*. Brussel: Le Cri.

Wynants, P., 2015. L'implantation du FDF dans les communes bruxelloises. I. 1964-2000. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, vol. 2015/3, nr. 2248-2249, pp. 5-76.

ZIMMER, P., 2007. Les évolutions démographiques et socio-économiques de la Région de Bruxelles-Capitale depuis 1990. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, vol. 2007/3, nr. 1948-1949, pp. 5-74.

NOTES

1. <http://mrx.be/wp/lettre-ouverte-du-mrx-aux-autorites-communales-de-schaerbeek-pour-le-retrait-du-buste-de-roger-nols/>
2. Deze interviews werden in de zomer van 2018 afgenomen. Om te bepalen wie we zouden interviewen, hebben we een beredeneerde steekproef [Bryman, 2016: 187] genomen op basis van twee criteria: (1) personen die in de beschouwde periode actief waren in de politiek of het verenigingswezen; (2) personen met verschillende sociaal-professionele achtergronden en met uiteenlopende standpunten over de Nolsistische periode, om een veelheid aan stemmen op te nemen [Mortelmans, 2013: 153]. De lijst van deze personen is aan het eind van het artikel terug te vinden.
3. Geanonimiseerde getuigenis van een van onze getuigen.
4. Interview met Jean-Pierre Van Gorp, 16/07/2018; Mai 1971 : Un printemps à Schaerbeek, *Le pays est à vous*, 1971. <https://www.sonuma.be/archive/ce-pays-est-a-vous-du-18061971> [geraadpleegd op 16/02/2020]. Van Gorp was gemeenteraadslid in Sint-Joost voordat hij naar Schaerbeek terugkeerde en er schepen van Jeugd (N.O.L.S, 1988 à 1991), schepen van Burgerlijke Stand (FDF, 1994-2000), schepen van Openbare Werken (FDF, 2000-2006) en tot slot gemeenteraadslid (PS, 2006-2018) werd.
5. Interview met Paul Toussaint, 24/08/2018.
6. Laag-Schaerbeek omvat de wijken Haachtsesteenweg, Noordwijk en Brabantwijk. Hoog-Schaerbeek omvat de wijken Colignon, Terdelt, Josaphat, Josaphat Station, Josaphatpark, Dailly, Plasky, Reyers, Georges Henri en Tervurense Poort.
7. Gezien de afwezigheid van een standaardtaal ging het in feite vooral om een Brabants dialect. Deze cijfers moeten echter met de nodige voorzichtigheid worden beschouwd [Martin *et al.*, 1987].
8. Interview met Bernard Clerfayt, op 03/02/2021.
9. De wetgeving inzake naturalisatie zou pas in 1984 worden versoepeld. Tussen 1989 en 2009 zouden 200 000 mensen ervan gebruikmaken in Brussel (Deboosere, 2009).

10. Interviews met France Blanmaillant, Chille Deman, Luc Walley (25/06/2018), Albert Martens (27/06/2018), Jean-Pierre Van Gorp (16/07/2018), Jean-Marie Faux (20/07/2018) en Luc Uytendbroek (11/09/2018).

11. Naast de reeds vermelde verenigingen waren in Schaarbeek ook gevestigd: afdelingen van Ligue des Droits de l'Homme (LDH) en van vakbonden (ABVV en ACV), RDM (Regroupement démocratique marocain), AFM (Association des Femmes marocaines), AJMB (Association de la Jeunesse marocaine de Belgique) en UTTB (Union des Travailleurs turcs de Belgique), UFTB (Union des Femmes de Turquie en Belgique), CCTB (Centre culturel des Travailleurs de Turquie), ACET (Association éducative et culturelle de Turquie) en CTIAA/Türk-Danis (Centre turc d'information, d'animation culturelle et d'action sociale).

12. Zie <https://demoscha.be>.

13. Interview met Bernard Clerfayt, 24/07/2018.

14. DE BOECK, P., 2021. Isabelle Durant : « On a beaucoup de chance d'avoir le parc Josaphat à Schaarbeek ». In: *Le Soir*, 13/08/2021.

RÉSUMÉS

Moet het borstbeeld van Roger Nols worden weggehaald? Die vraag vormt momenteel het voorwerp van debat. In dit artikel onderzoeken de auteurs waarom de voorstelling van en de gedachtenis aan de vroegere burgemeester van Schaarbeek voor zoveel wrevel lijken te zorgen in de openbare ruimte, en maken ze duidelijk dat de omstreden gebeurtenissen in een bredere historische context moeten worden geplaatst. Ze waarschuwen ervoor dat door de kritiek te focussen op Roger Nols alleen, al diegenen die – openlijk of in het geheim via de stembussen – racistische en xenofobe standpunten en politici hebben gesteund er goedkoop van af zouden kunnen komen, zowel in Schaarbeek als in andere Brusselse gemeenten. Hun analyse doet de vraag rijzen naar de risico's van het "presentisme", met andere woorden het gebruik van het verleden in functie van de huidige politieke doelstellingen zonder rekening te houden met de historische realiteit. Ze toont aan dat het niet aan historici is om te beslissen over de toekomst van zo'n borstbeeld, maar dat zij wel een belangrijke rol vervullen bij het documenteren van de context waarop de actie van de betwiste figuur indertijd aansloot.

Faut-il déboulonner le buste de Roger Nols ? La question fait aujourd'hui débat. Interrogeant les raisons pour lesquelles la représentation et le souvenir de l'ancien bourgmestre de Schaarbeek paraissent si encombrants dans l'espace public, cet article souligne la nécessité de replacer les événements contestés dans un contexte historique plus large. Il met en garde contre une critique centrée sur la seule personne de Roger Nols qui pourrait exonérer à bon compte celles et ceux qui ont soutenu ouvertement ou dans le secret des urnes, des discours et politiques racistes et xénophobes, tant à Schaarbeek que dans d'autres communes de la capitale. Cette réflexion permet de discuter les risques du « présentisme », c'est-à-dire l'utilisation du passé en fonction d'objectifs politiques actuels sans tenir compte de la réalité historique. Elle montre qu'il ne revient pas aux historiens de prendre une décision sur l'avenir d'un tel buste mais qu'ils ont par contre un rôle essentiel à jouer pour documenter le contexte dans lequel l'action de la personne contestée s'est inscrite.

Should the bust of Roger Nols be removed? The question is now being debated. This article questions the reasons why the representation and memory of the former mayor of Schaerbeek seem so obtrusive in the public space, and emphasises the need to place the controversial events in a broader historical context. It cautions against focusing the criticism only on him, which could exonerate those who supported racist and xenophobic discourses and policies openly or in the secrecy of the ballot box, both in Schaerbeek and in other municipalities of the capital. This reflection allows a discussion of the risks of “presentism”, i.e. the use of the past according to current political objectives without taking historical reality into account. It shows that it is not the role of historians to make a decision about the future of this bust, but that they do have an essential role to play in documenting the context surrounding this controversial figure.

INDEX

Mots-clés : communes, histoire, immigration, luttes urbaines, personnel politique

Trefwoorden gemeenten, geschiedenis, immigratie, stedelijke strijd, politiek personeel

Thèmes : 1. histoire – culture – patrimoine

Keywords : municipalities, history, immigration, urban struggles, political staff

AUTEURS

SERGE JAUMAIN

Serge Jaumain is hoogleraar hedendaagse geschiedenis aan de Université libre de Bruxelles en gespecialiseerd in de geschiedenis van Brussel, België en Noord-Amerika. Hij leidde het *Dictionnaire d'Histoire de Bruxelles* (Prosopon, 2012) en recenter ook A historical perspective on the central boulevards in Brussels's city centre in Sofie Vermeulen *et al.* (eds) *Towards the Brussels Metropolitan City Centre*, Collectie van het BSI, Éditions de l'Université de Bruxelles en VUB Press, 2020, pp.113-135.

serge.jaumain[at]ulb.be

JOOST VAESEN

Joost Vaesen is universitair docent aan de Vrije Universiteit Brussel (VUB) (Brussel, België). Hij doceert er Global City-Region Brussels. Language, Policy & Identity, Urban Education en verschillende cursussen omtrent vakdidactiek in het domein van cultuur en maatschappij in de educatieve masteropleiding. Joost Vaesen promoveerde tot doctor in de geschiedenis (2008) op het thema van het bestuur van Brussel (1970-2004). Zijn onderzoek richt zich op grootstedelijk onderwijs en op het Brusselse bestuurlijke model.

joost.vaesen[at]vub.be